

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشکده امام خمینی و انقلاب
اسلامی
وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار
امام خمینی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته
عرفان اسلامی

عنوان:

حجاب های عرفانی و مقدمات وارکان نماز از دیدگاه امام خمینی

اسناد راهنما:

جناب آقای دکتر بیوک علیزاده .

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر هادی وکیلی

پژوهشگر:

نرجس خاتون سازندگی

ماه / سال تحصیلی: ۱۱/۱۳۸۸

کلیه حقوق مادی و معنوی این پایان نامه متعلق به پژوهشکده می باشد .
چاپ پایان نامه و استخراج مقاله از پایان نامه باید به نام پژوهشکده ، با
تأیید استاد راهنما و با مجوز معاونت پژوهشی باشد .

پژوهشکده امام خمینی^(س) و انقلاب اسلامی

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد
رشته تحصیلی: عرفان اسلامی
عنوان پایان نامه: حجاب های عرفانی و مقدمات وارکان نماز از دیدگاه امام خمینی
نام و نام خانوادگی دانشجو: نرجس خاتون سازندگی
استاد راهنما: آقای دکتر علیزاده
استاد مشاور: آقای دکتر وکیلی
تاریخ شروع پایان نامه: ۲۵/۱۱/۱۳۸۷
تاریخ اتمام پایان نامه: ۷/۱۱/۱۳۸۸
چکیده شامل هدف تحقیق، روش تحقیق، طرح تحقیق و یافته ها و نتایج تحقیق می باشد).
چکیده:
حجاب یکی از واژه های پر بسامد و کلیدی در عرفان اسلامی است. نظرات مختلفی در باب معنا، تعداد و انواع حجاب مطرح شده است اما نکته مشترک همه این نظرات آن است که هرچیز ما را از خداوند تبارک و تعالی دور کند و از یاد و ذکر او غافل سازد؛ حجاب میان عبد و پروردگارش است. حضرت امام با تأیید این نکته حجاب ها را در دو عنوان حجاب های نورانی و ظلمانی بررسی کرده و اولین قدم در سیر و سلوک معنوی را شناخت موانع و حجاب های ظلمانی و خرق و عبور از آنها دانسته و قدم دیگر را شناخت حجاب های نورانی و کنار زدن آنان از پیش روی سالک معرفی می کند. به عقیده ایشان در برخی از مقدمات وارکان نماز بعضی از این حجاب ها از مقابل چشم نماز گزار کنار می رود و کسی که به شرایط و آداب صحت و قبولی نماز عمل کند و اسرار آن را بشناسد؛ می تواند حجاب ها را کنار بزند و حقیقت را با چشم دل ببیند.

Abstract
**Reserch institute of ImamKhomeini Islamic
Revelution**

Degree:ma(master of science)

Topic:The mystical veils and the first steps and elements of prayer from view point of imam khomeini

Student:N arges khaton Sazandegi

Super visor:Dr Biok Alizade

Co- Super visor:Dr Hadi Vakili

Starting data:1387/11/25

Completing data:1388/11/7

Hijab, meaning 'veil', is a keyword frequently used in Islamic mystical texts. Various opinions have been expressed about the meanings, numbers, and types of Hijab; however, all these various opinions share the idea that whatever distances us from the Almighty Allah and from remembering Him is a Hijab between us and Him. Approving this, Imam Khomeini studies Hijab under two headings: illuminate Hiab and dark Hijab. He believes the first step in a spiritual travel is recognizing, removing, and passing from dark Hijabs, with the next step being recognizing illuminate Hijabs and removing them from the way of a spiritual traveler. According to him, in some of the basics of Salat [prayer], some of these Hijabs are eliminated from the way of the one praying. If someone is familiar with the correct manners of saying prayer and acts according to those manners, he can eradicate these Hijabs and see the truth with the eyes of his heart.

اسم الرساله: الحجب العرفانيه والمقدمات والاركان الصلوه

الفرع: العرفان الاسلامي

الطالب: نرجس خاتون سازندگي

الاستاذ المشرف: الدكتور بيوك عليزاده

الاستاذ المستشار: الدكتور هادي وكيلي

تاريخ البدايه: ٢٥/١١/١٣٨٧

تاريخ النهايه: ٧/١١/١٣٨٧

مخلص:

الحجاب من الكلمات الكثيرة التدوال والاساسية في العرفان الإسلامي وقد طرحت آراء مختلفة

في معناها والمراد منها وأنواعها. ولكن رغم الاختلاف الواقع فيها إلا أنه يوجد معنى متفق عليه

بين جميع أصحاب الرأي في هذا المجال، وهو أن كل ما يشغل العبد عن الله ويبعده عنه هو

حجاب بين الله والعبد. والإمام الخميني وانطلاقاً من هذه النقطة يتحدث عن نوعين من الحجاب

يسمي أحدهما بالحجاب النوراني والآخر بالحجاب الظلماني ويرى أن الخطوة الأولى في

رحلة السير إلى الله تعالى تبدأ بمعرفة الحجب الظلمانية واختراقها والعبور منها، والخطوة الثانية

هي معرفة الحجب النورانية وإزاحتها من طريق السالك. وهو يعتقد أن بعض مقدمات الصلاة

وأركانها تساعد المرء على رفع بعض هذه الحجب من طريق المصلي، والإنسان الذي يلتفت

إلى شروط الصلاة وآدابها المعنوية وما يتوقف عليه قبولها ويفهم الأسرار الكامنة وراء هذه

الآداب يستطيع رفع أكثر الحجب والنظر بعين القلب إلى كثير من الأشياء.

فهرست مطالب:

مقدمه

- الف - تعریف مسأله ----- ۱
- ب- توجیه شاکله بحث ----- ۱
- ج- بیان سؤوالهای تحقیق ----- ۱
- د- فرضیه ها ----- ۲
- ه- روش تحقیق ----- ۲
- و- مروری بر فصول پایان نامه ----- ۲

کلیات

- الف- حجاب ----- ۴
- ب- نماز ----- ۴
- پیشینه تحقیق ----- ۶

بخش اول: حجاب از منظر معناشناسی در آیات و روایات و ادبیات عرفانی

- مقدمه ----- ۸
- ۱- حجاب در آیات و روایات ----- ۹
- ۱-۱ حجاب در آیات قرآن کریم ----- ۹
- ۱-۲ حجاب در روایات معصومین علیهم السلام ----- ۱۳
- ۱-۳ جمع بندی ----- ۱۵
- ۲- حجاب از دیدگاه عارفان ----- ۱۶
- ۲-۱ مفهوم حجاب از دیدگاه عارفان ----- ۱۶
- ۲-۲ علت حجاب از دیدگاه عارفان ----- ۱۹
- ۲-۳ تعداد حجاب از دیدگاه عارفان ----- ۲۲
- ۲-۴ انواع حجاب از دیدگاه عارفان ----- ۲۳
- ۲-۴-۱ حجاب رینی و غینی ----- ۲۳
- ۲-۴-۲ حجاب کفر و ایمان ----- ۲۴

- ۲۵ ----- ۳-۴-۲ حجب نورانی و ظلمانی
- ۲۶ ----- ۵-۲ جمع بندی
- بخش دوم: حجاب از منظر امام خمینی سلام الله علیه
- ۲۸ ----- مقدمه
- ۲۹ ----- ۱- حجب نورانی و ظلمانی از منظر امام خمینی
- ۲۹ ----- ۱-۱ وجه نامگذاری حجب ظلمانی و نورانی
- ۳۰ ----- ۱-۲ فرق حجب ظلمانی و نورانی
- ۳۱ ----- ۱-۳ حجب ظلمانی
- ۳۱ ----- ۱-۳-۱ حجاب علم
- ۳۴ ----- ۱-۳-۲ حجاب تقیدات
- ۳۴ ----- ۱-۳-۳ حجاب های خلقی
- ۳۵ ----- ۱-۳-۴ حجاب طبیعت
- ۳۶ ----- ۱-۳-۵ حجاب انیت و انانیت
- ۳۷ ----- ۱-۳-۶ حجاب حب نفس
- ۳۸ ----- ۱-۳-۷ حجاب های قلب
- ۴۰ ----- ۱-۳-۸ حجاب تعیین
- ۴۱ ----- ۴-۱ حجب نورانی
- ۴۱ ----- ۱-۴-۱ حجاب اسماء و صفات
- ۴۲ ----- ۱-۴-۲ حجاب احدیت
- ۴۳ ----- ۱-۴-۳ حجاب عشق
- ۴۳ ----- ۱-۵ کشف حجاب
- ۴۵ ----- ۱-۶ جمع بندی
- ۴۶ ----- ۲- فطرت و حجاب از منظر امام خمینی
- ۴۶ ----- ۲-۱ بررسی واژه فطرت
- ۴۷ ----- ۲-۲ فطرت مخموره و فطرت محجوبه

۴۸	۲-۳ استعدادهای فطری در انسان
۴۹	۲-۴ عوامل احتجاب نور فطرت
۵۰	۲-۵ نتایج احتجاب نور فطرت
۵۱	۲-۶ جمع بندی
۵۲	۳- قرآن و حجاب از منظر امام خمینی
۵۲	۳-۱ مفهوم تأویل
۵۴	۳-۲ حجب و موانع فهم قرآن
۵۶	۳-۳ جمع بندی

بخش سوم: حجاب و نماز

۵۸	مقدمه
۵۹	۱- مروری بر اسرار نماز
۵۹	۱-۱ حقیقت نماز
۵۹	۱-۲ آداب و حکمت و اسرار نماز
۶۰	۱-۳ تفاوت نماز سالک و واصل
۶۲	۱-۴ مقدمات نماز
۶۲	۱-۴-۱ اسرار طهارت
۶۴	۱-۴-۲ اسرار ازاله نجاست
۶۴	۱-۴-۳ اسرار ستر عورت
۶۵	۱-۴-۴ اسرار مکان نماز
۶۵	۱-۴-۵ اسرار در وقت بودن
۶۶	۱-۴-۶ اسرار استقبال به کعبه
۶۷	۱-۴-۷ اسرار اذان
۶۹	۱-۵ افعال و ارکان نماز
۶۹	۱-۵-۱ اسرار نیت
۷۰	۱-۵-۲ اسرار قیام

- ۳-۵-۱ اسرار تکبیرات افتتاحیه----- ۷۱
- ۴-۵-۱ اسرار قرائت----- ۷۲
- ۱-۴-۵-۱ رازهای سوره حمد----- ۷۲
- ۵-۵-۱ اسرار رکوع----- ۷۷
- ۶-۵-۱ اسرار سجده----- ۷۷
- ۷-۵-۱ اسرار تشهد و سلام----- ۷۸
- ۶-۱ جمع بندی----- ۷۹
- ۲- خرق حجب در نماز----- ۸۰
- ۱-۲ خرق حجب در طهارت----- ۸۰
- ۲-۲ خرق حجب در اذان----- ۸۰
- ۳-۲ خرق حجب در تکبیرات افتتاحیه----- ۸۷
- ۴-۲ خرق حجب در قرائت----- ۹۰
- ۱-۴-۲ استعاذه----- ۹۰
- ۲-۴-۲ بسم الله الرحمن الرحيم----- ۹۱
- ۳-۴-۲ الحمد لله----- ۹۱
- ۴-۴-۲ رب العالمين----- ۹۲
- ۵-۴-۲ مالک يوم الدين----- ۹۲
- ۶-۴-۲ ایاک نعبد و ایاک نستعین----- ۹۳
- ۷-۴-۲ از ایاک نعبد الی آخر----- ۹۳
- ۸-۴-۲ خرق حجب در رکوع----- ۹۴
- ۹-۴-۲ خرق حجب در سجود----- ۹۵
- ۱۰-۴-۲ خرق حجب در تشهد و سلام----- ۹۷
- ۱۱-۴-۲ خرق حجب در تکبیرات اختتامیه----- ۹۸
- ۵-۲ جمع بندی----- ۹۹
- نتیجه گیری----- ۱۰۰

مقدمه

الف) تعریف مساله:

در عرفان اسلامی اولین قدم در سیروسسلوک معنوی، شناخت موانع و حجاب ها و راه خرق و عبور از آنهاست. آنگونه که می توان ادعا کرد؛ عرفان یا مقدمه ای برای رفع حجاب بین انسان و خداست و یا نتیجه و فروع آن.

حضرت امام خمینی رحمه الله علیه، همچون دیگر عارفان، در آثار عرفانی خود بحث حجاب های عرفانی را مطرح کرده و در کتاب های ارزشمند سر الصلوه و آداب الصلوه، راه خرق و رفع این حجب را در مقدمات و ارکان نماز بیان نموده اند.

ب) توجیه شاکله بحث:

از آنجا که موضوع پایان نامه، حجاب های عرفانی و مقدمات و ارکان نماز از دیدگاه حضرت امام خمینی رحمه الله علیه است؛ این پژوهش را در سه بخش ۱- معناشناسی حجاب در آیات و روایات و ادبیات عرفانی. ۲- حجاب از دیدگاه امام خمینی رحمه الله علیه. ۳- خرق حجب در نماز تنظیم کردیم.

در بخش اول حجاب را در آیات قران کریم و روایات معصومین علیهم السلام بررسی و در ادامه نظرات برخی از عرفای پیشین درباره حقیقت حجاب، علت حجاب و تعداد حجب را ذکر کردیم.

در بخش دوم نظر حضرت امام را درباره حجب عرفانی مطرح کرده و با تقسیم بندی آن به حجب نورانی و حجب ظلمانی به ذکر نمونه هایی از آنها پرداخته و حجاب فطرت که در آثار امام بسیار به چشم می خورد را نیز مطرح کرده و حجب و موانع فهم قرآن را برشمردیم.

در بخش سوم مروری کوتاه بر اسرار نماز داشته و با تکیه بر تعاریفی که در بخش دوم از حجب نورانی و ظلمانی مورد نظر امام ذکر شده بود؛ راه خرق و رفع این حجب را در هر بخش نماز بیان کردیم.

ج) بیان سؤال های تحقیق:

- ۱- دیدگاه امام خمینی درباره حجاب های عرفانی چیست؟
- ۲- آیا ارتباطی میان اسرار نماز و حجاب های سیروسلوک وجود دارد؟

د) پیش فرضها:

- ۱- حضرت امام خمینی در یک تقسیم بندی کلی ، حجاب های عرفانی را به حجب نورانی و ظلمانی تقسیم کرده اند.
- ۲- در هر کدام از مقدمات و ارکان نماز ، یکی از حجاب های عرفانی از مقابل چشم دل انسان برداشته می شود.

ه) روش تحقیق:

کتابخانه ای، تحلیلی، توصیفی

و) مروری بر فصول پایان نامه:

این پژوهش در سه بخش ۱- معناشناسی حجاب در آیات و روایات و ادبیات عرفانی ۲- حجب نورانی و ظلمانی از منظر امام خمینی ۳- خرق حجب در نماز تنظیم شده است.

در بخش نخست حجاب را در آیات قرآن کریم و روایات معصومین بررسی کرده و به این حقیقت رسیدیم که خداوند سبحان در کتاب جامع قرآن هم از حجب و موانع مادی سخن گفته و هم بحث حجاب میان عبد و معبود را مطرح فرموده است. امامان معصوم شیعه نیز در سخنان خود این بحث را مطرح کرده و انواع حجب سیر و سلوک و حتی راه خرق آن حجب را بیان کرده اند.

در این بخش نظرات برخی از عارفان را در باب مفهوم حجاب، علت حجاب، تعداد و انواع حجاب ذکر کرده و نتیجه گرفتیم که همه عرفا در باب مفهوم حجاب متفق القولند و معتقدند آن چیز که ما را از خداوند دور می کند و از یاد و ذکر او غافل می سازد حجاب میان عبد و پروردگارش است.

در باب سرچشمه حجاب نیز چند عامل مطرح شده که از آن میان چند عامل دارای اهمیت است . برخی تنزل روح را که سبب تعیین و حدود شده است را علت حجاب می دانند. عده ای تو در تو و

لایه لایه بودن عوالم را علت حجاب برشمرده اندوگروهی کاستی ها وزشتی های اخلاقی را پرده ومانعی در مقابل پروردگار می دانند.

درباب تعداد حجاب نیز اعداد مختلفی ذکر شده است اما این اعداد هیچ تعارضی با یکدیگر نداشته واین تفاوت به اجمال و تفصیل وهمچنین کلی وجزئی قابل تحویل است.

عرفا انواع مختلفی از حجب را نام برده اند اما در اغلب آثار، این حجب در دو عنوان کلی حجب نورانی وظلمانی بیان شده اند.

در بخش دوم، حجاب را از منظر امام خمینی رحمه الله علیه بررسی کرده و از آنجا که ایشان حجب را به حجب نورانی وظلمانی تقسیم بندی کرده انددر این بخش دیدگاه امام راحل را در باب حجب نورانی وظلمانی مطرح کرده و وجه نام گذاری این حجب به نورانی وظلمانی و همچنین فرق حجب نورانی و ظلمانی را بیان کرده برخی از مصادیق مورد نظر امام از این حجب را مطرح وتعریف کرده وهمچنین راه کشف حجب را بیان کرده ایم.

از آنجا که امام خمینی رحمه الله علیه در مباحث خود در باب حجاب، از فطرت محجوبه بسیارسخن گفته و عوامل ونتایج احتجاب نور فطرت را بر شمرده اند؛ فصلی را به این موضوع اختصاص داده ایم از آنجا که امام خمینی رحمه الله علیه معتقدند که جهت گیری سیر وسلوک در آیات قرآن کریم جایگاه محوری دارد و کسی که خواهان بهره مندی از معارف قرآن کریم است باید قلب خود را از آلودگی ها پاک کند و حجب پیش روی خود را کنار بزند تا از فروغ قرآن ، نوری برگیرد. به همین خاطر فصلی را به حجب وموانع فهم قرآن از منظر امام خمینی رحمه الله علیه اختصاص داده ایم تا در بخش سوم ودر بیان خرق حجب درقرائت از این مبحث استفاده کنیم.

بخش سوم را نیز در دو فصل تنظیم نموده ایم و در فصل اول مباحثی همچون حقیقت نماز،تفاوت آداب واحکام واسرار نماز و تفاوت نماز سالک و واصل وهمچنین اسرار مقدمات وارکان نماز را مطرح کرده ودر فصل دوم خرق حجب در بخش هایی از نماز را بررسی کرده ایم.

کلیات:

در هر کار پژوهشی لازم است در ابتدا مفهوم واژگان اصلی و کلیدی به کار رفته در پژوهش توضیح داده شود تا خواننده ارتباط فکری نزدیکتری با مطالب پیش روی خود برقرار کند. بدین جهت در کلیات پژوهش خود به بیان مفهوم واژگان کلیدی به کار رفته در موضوع تحقیق می پردازیم.

الف) حجاب:

کلمه حجاب در لغت به معنای ستر و پوشش آمده است و جمع آن حجب است؛ برخی معتقدند که این پوشش، مانع و حائل بین بیننده و آنچه می خواهد ببیند است و هر آنچه مانع چشم از دیدن باشد؛ حجاب نامیده می شود و از آنجا که این کلمه اسم مصدر ویا مصدر است و به معنی اسم فاعل به کار رفته است؛ پس حجاب به معنای پوشش ویا منع کردن است؛ اما به معنای منع کننده نیز استعمال شده است.^۲

فرهنگ نویسان دیگر نیز معنای مشابهی از حجاب ذکر کرده اند؛ مثلاً در مفردات راغب، معنای حجاب، پوشش و مانع رسیدن ذکر شده است.^۳ و در المنجد نیز حجاب به معنای روپوش و نقاب آمده است.^۴

ب) نماز:

واژه نماز در فارسی از لفظ پهلوی نماک گرفته شده است. نماک نیز از اندیشه باستانی نم که به معنای خم شدن است گرفته شده است.^۵

۱- ابن منظور لسان العرب المحيط البيروت: دار لسان العرب ۲۰۰۲ ج ۱ ص ۵۶۸^۱

۲- طریحی فخر الدین مجمع البحرین بیروت مکتب الهلال ۱۹۸۵ ج ۲ ص ۳۴^۲

۳- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۵، ص ۲۱۹^۳

۴- نسمة انطوان وجمعی دیگر المنجد بیروت: دار المشرق ۲۰۰۱ ص ۲۵۱^۴

۵- خزائلی، محمد، احکام قرآن، تهران: نشر جاویدان، ۱۳۵۲، ص ۳۳۸^۵

صلوه نیز اصطلاحی فقهی، عرفانی است. اکثر نویسندگان کتب فقهی، صلوه را در لغت به دعا ترجمه کرده اند.^۱ و نماز که به معنای خم شدن و تعظیم کردن است؛ به تدریج به معنای صلوه در اسلام اطلاق شده است.^۲

اما در اصطلاح شریعت صلوه را به معنای عبادتی که از ارکان خاص و اذکار معلومی تشکیل شده است؛ می دانند.

عارف بزرگوار، ملکی تبریزی نیز در بیان معنای صلوه فرموده است:

ممکن است که کلمه صلوه از صلی که صلیت العود علی النار^۳ است گرفته شده باشد و امکان دارد که از مصلی و وصله که به معنای پیوستن است؛ گرفته شده باشد و ممکن هم است که صلوه به معنای زیارت باشد چنانکه از مولا امیر مومنین علیه السلام در تفسیر قدقامت الصلوه رسیده که آن حضرت فرمود: "یعنی وقت زیارت و دیدار رسیده" و یا اینکه به معنای رحمت باشد و تمام این معانی برای کلمه صلوه مناسبتی با این معجون الهی دارد.^۴

۱- النجفی، الشیخ محمد حسن، جواهر الکلام، بیروت: دار احیاء التراث، چاپ هفتم، ج ۷، ص ۵

۲- الجبعی العاملی، زین الدین (شهید الثانی)، التنبیهاث العلیه علی وظائف القلبیه، مجمع البحوث الاسلامیه، چاپ اول، ۱۴۱۳هـ. ق. ۱۳۷۱هـ. ش ص ۸-۹

۳- راست نمودم چوب را بر آتش

۴- ملکی تبریزی، میرزا جواد، اسرارالصلوه، ترجمه رضا رجب زاده، انتشارات پیام آزادی، چاپ سوم، ۱۳۶۵، ص ۱۷۵

پیشینه تحقیق

بحث حجاب های سیروسلوک، بحث کلیدی ای است و اکثر مباحث عرفانی به آن نیاز مند است و به همین خاطر بسیاری از پژوهشگران در خلال پژوهش خود گریزی به این مطلب زده اند اما برخی نیز به طور مسنقل این موضوع را مورد بررسی قرار داده اند که از جمله آنان می توان به پایان نامه ای در دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات اشاره کرد که با عنوان حجاب های نورانی و ظلمانی براساس حدیث «إِنَّ لِلَّهِ سَبْعِينَ أَلْفَ حِجَابٍ مِّنْ نُورٍ وَظَلْمَةٍ...» ارائه شده است.

همچنین پایان نامه دیگری در دانشگاه باقرالعلوم قم نیز به مقایسه حجاب های نورانی و ظلمانی از منظر امام خمینی و ابن عربی پرداخته است.

آقای احمد عابدی نیز در مجله آئینه پژوهش شماره ۷۹ در مقاله ای با عنوان حجاب های نورانی و ظلمانی از دیدگاه امام خمینی به این موضوع پرداخته ؛ اما تنها به لیست کردن آن حجابها و ارائه تعریف مختصری از آنها اکتفا کرده است .

یکی از نقاط قوت پژوهش پیش رو آن است که علاوه بر آنکه گزیده ای از نظرات عارفان پیشین در باب حجب عرفانی را ذکر کرده ؛ حجاب های عرفانی را از منظر حضرت امام خمینی بررسی کرده است و راه رفع و خرق این حجب را در میان اسرار نماز بیان کرده است.

حجاب از منظر معناشناسی در آیات و روایات و ادبیات عرفانی

مقدمه

هدف سالک رسیدن به قله منبع توحید است. برای رسیدن به این منزل و مقام باید حجابهای پیش رو را یکی یکی خرق کند و مراتب و درجات را پشت سر بگذارد تا به هدف خود دست یابد. در این بخش مفهوم حجاب را از منظر آیات و روایات و همچنین برخی از عرفا مورد بررسی قرار داده و انواع و تعداد حجب را می‌شمریم و سرچشمه این حجب را ذکر می‌کنیم.

۱- حجاب در آیات و روایات

رسول اکرم در میان امت خود دو یادگار ارزشمند (قرآن و عترت) را به یادگار گذاشت تا مسلمانان با چنگ زدن به آن دو، راه روشن هدایت را بیابند و به ساحل امن سعادت برسند. در این فصل موانع و حجابهایی که در مسیر سیر و سلوک قرار دارند و در آیات قرآن کریم و روایات معصومین علیهم السلام مطرح شده اند را بررسی می کنیم .

۱-۱ حجاب در آیات قرآن کریم

قرآن، منشور سعادت و چراغ روشن هدایت است. یکی از ویژگیهای ارزشمند قرآن کریم، معرفی جهان هستی و مراتب آن است؛ به گونه ای که آدمی را به مقام شهود و حضور می رساند. برای دستیابی به چنین معرفتی باید حجب از برابر دیدگان انسان زدوده شوند تا اوبه وادی معرفت شهودی، حضور یابد.

بدون تردید، شناخت موانع در معرفت شناسی و راه رفع آن نیازمند هدایت های قرآنی است؛ و این روشن گری بدون انس با قرآن امکان پذیر نخواهد بود.

خداوند سبحان در قرآن کریم از چهره آفاق و انفس پرده برداری نموده و از حجب مادی و ظلمانی و حجب باطنی و نورانی ای که فراروی انسان قرار دارد؛ سخن گفته است تا سالک مشتاق حقیقت با معرفتی جامع در صدد غبار روبی جان خویش برآید و مظهر جلال و جمال الهی گردد.

کلمه حجاب هشت مرتبه در قرآن تکرار شده است. خداوند سبحان در این کتاب جامع، هم از حجب و موانع مادی سخن گفته و هم بحث حجب میان عبد و حق را مطرح کرده است.

در باب حجب مادی می توان آیات زیر را مثال زد:

الف- [فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَاباً فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا] ^۱

وآنگاه که از همه خویشانش به کنج تنهایی محتجب و پنهان گردید، ما روح خود را بر او مجسم ساختیم.

به گفته مفسران مراد از حجاب در این آیه، پرده و مانعی است که مریم در پس آن قرار گرفت تا قلب خود را برای اعتکاف و عبادت پروردگار سبحان آماده تر گرداند.

۱- سوره مریم آیه ۱۷

ب- [...] و إِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسَأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ
[...]

و هرگاه از زنان رسول متاعی می طلبید از پس پرده طلبید که حجاب برای آن که دل‌های شما و آنها پاک و پاکیزه بماند بهتر است.

خداوند سبحان در این آیه نیز به حجاب و مانع مادی اشاره کرده و به یاران پیامبر دستور داده است که حرمت پیامبر را حفظ کنند و با قراردادن پرده و حجاب میان خود و زنان پیامبر قلب خود را طاهر نگاه دارند.

اما در حجاب باطنی و معنوی، از درو دیوار و قرب و بُعد زمانی و زمینی سخنی در میان نیست؛ بلکه بحث از امری باطنی است که در برابر چشم دل انسان قرار می گیرد و او را از دیدن و حتی شنیدن حقیقت محجوب می سازد.

الف- [وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكْثَنِ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنَكَ حِجَابٌ فَاَعْمَلْ إِنَّا عَمِلُونَا]^۲

و مشرکان گفتند: دل‌های ما از قبول دعوت سخت محجوب و گوش ما از شنیدن سخت سنگین و میان ما و تو حجاب است، تو تلاش خود را بکن ما نیز تلاش خود را می کنیم.

از دیدگاه قرآن کریم کافران اعتراف کردند که حجاب کفر و شرکی که بر آنان سایه افکنده بود سبب می شد که آنان از دیدن حقیقت بازمانند و از این رو به پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم گفتند که اگر ادعای تو از معقولات است؛ منتظر تعقل ما نباش و اگر از مسموعات و شنیدنی‌ها است؛ منتظر شنیدن ما نباش و اگر از دیدنی‌هاست منتظر دیدن ما نباش، چراکه حجاب بین ما و تو مانع دیدن ما می شود.^۳

خداوند سبحان در آیه ای دیگر با زهم این مطلب را بیان فرموده و کفر و شرک مشرکان را حجاب و مانع رسیدن به حقیقت دانسته است.

۱- سوره مبارکه احزاب آیه ۵۳

۲- سوره مبارکه فصلت آیه ۵

۳- سلطان محمد الجنازادی، الملقب به سلطان علیشاه، بیان السعاده فی مقامات العباد، بیروت: موسسه الاعلمی المطبوعات، ۱۴۰۸ق- ۱۹۹۸م، ج ۲،

ب- [و إِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا و جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ و فِي آذَانِهِمْ وَقْرًا و إِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَى آدْبِرِهِمْ نَفُورًا]^۱

و چون تو قرآن را تلاوت کنی ما میان تو و آنها که ایمان ندارند حجابی نا مرئی قرار می دهیم و ما بر دل‌های آن کافران پرده ای افکنندیم که قرآن را فهم نمی کنند و گوش‌هایشان هم از شنیدن سخن حق سنگین است.

یکی از مجازات‌هایی که خداوند تبارک و تعالی برای تبهکاران در روز قیامت در نظر گرفته، محجوب ماندن آنان از مشاهده نور حق است.

ج- [كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُورُونَ]^۲

چنین نیست که می پندارند؛ بلکه آنها در آن روز از پروردگارشان سخت محجوبند.

در آن روز که پروردگار عالم و «نور السموات و الارض» ظهور می کند و همگان خدا را با چشم دل می بینند؛ این گروه از شهود جلال و جمال حضرت حق محروم و محجوبند و این دردناک‌ترین عذاب روز جزاست.

خداوند سبحان در آیه ای دیگر از حجابی که بین بهشتیان و دوزخیان قرار دارد سخن گفته است :

د- [و بَيْنَهُمَا حِجَابٌ و عَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كَلًّا بِسِيمَاهُمْ و نَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَ هُمْ يَطْمَعُونَ]^۳

و میان این دو گروه حجاب و پرده ای است و بر اعراف مردانی هستند که همه به سیمایشان شناخته می شوند و ندا کنند اهل بهشت را که درود بر شما باد و اهل اعراف خود هنوز به بهشت داخل نشوند؛ لیکن در انتظار و آرزوی آنند.

در این آیه از حجابی که بین دو گروه قرار دارد سخن به میان آمده که سلطان علیشاه گنابادی معتقد است مقصود از آن حجاب، برزخ اخروی است که واسطه بین دو ملکوت است و ملکوت سفلی را سایه ظلمانی دنیا و ملکوت علیا را عکس نورانی آن معرفی می کند.^۴

۱- سوره مبارکه اسری آیه ۴۶ و ۴۵

۲- سوره مبارکه مطففین آیه ۱۵

۳- سوره مبارکه اعراف آیه ۴۶

۴- بیان السعاده، ج ۵، ص ۳۰۱-۴